

Lumea într-o replică

ȘTEFAN IUREȘ

*„Vai, vai, cumplit e să cunoști,
cînd a cunoaște nu-ți este de folos“*

(Sofocle: „Oedip rege“)

Zeul acela trebuie să fi fost, la rîndul său, orb. Ca și profetul său, Tiresias. Ca și vic-tima sa, Oedip. Dar mult mai cufundat în bezna opacă decît cei doi purtători de toie-ghe pipăitoare prin piatra și colbul Beotiei. Oșinda aleasă de zeu pentru regele Tebei nu poate fi decît rezultatul unei alegeri fără criterii, gratuită, ca o rostogolire de zar; divinitatea lipsită de vedere a prăbușit-o din întîmplare asupra celui ce urma să se nască din unirea locastei cu Laios; căci, de-ar fi fost o pedeapsă întîrziată dinadins pentru vina unui strămoș stîns demult, pedagogia pedepsei ar fi cerut dezvăluirea crimei ini-țiale și, astfel, în ciuda generațiilor inter-puse, damnațiunea n-ar fi rămas în între-gime sub semnul hazardului. În orice caz, acum 2500 de ani, ea ni s-ar fi părut aproape firească. N-am fi cutezat să ne în-doim de înțelepciunea zeului. Pînă și in-explicabila sa manie vindicativă ar fi fost mai lesne de acceptat decît premisa incon-știenței; dar un simț vătămat, văzul, s-ar fi prezentat ca o soluție de compromis. Oare Hefaiostos, fierarul de sub Etna, nu rămăsese schilod în urma azvîrlirii brutale din O-limp? Un nemuritor lipsit de vîz va fi făcut un enorm rămășag emfatic, în termeni următori: nici un muritor, odată sorlit să comită paricidul și incestul, nu se mai poate sustrage teribilei predestinări. Chiar dacă o cunoaște din vreme. Chiar dacă face totul ca s-o evite, absolut totul. Sinistru experiment reușește. Oedip, omul-număr, tras la loteria nefericirii, își ucide părintele, devine soțul mamei sale, frate al propriilor săi copii. Nici o clipă nu știe ce grozăvii co-mite; dar, chiar involuntare, păcatele lui sînt sursa morală a molimei ce bîntuie Teba. Deci, mai înainte de a se fi rostit primul vers al tragediei, divinitatea închisă în in-tunerie a și cîștigat pariul. Ființa umană cu care s-a tot jucat poate fi acum aban-donată sieși; din momentul cînd nimeni

n-o mai împinge, n-o mai trîntește, ce va mai face ea pe scena lumii? Mai există un rol pentru ea? Rolul unic — sau unul dintre mai multe posibile? Și ce rol alege, dacă alege?

Iată întrebări pentru Oedip. Dar, nu: Oedip este cel ce începe să pună întrebări. Multe, strîns imbinat, precise, percutante. O adevărată anchetă. În desfășurarea ei cheltuiește tot atîta inteligență ca odinioară pentru dezlegarea rebusurilor Sfînxului. De astă dată, însă, monstrul înfruntat nu-i stă în față: monstrozitățile s-au însuiat în însăși biografia anchetatorului. Palid ca un mort, Oedip rupe, una cîte una, toate pe-cețile tainei. Prețul se anunță teribil: totuși, vrea să afle adevărul. Să facă dreptate. Cu orice preț. Interogatoriul condus de Oedip va proiecta lumina cunoașterii peste un trecut din care conștiința lui de participant fusese exclusă. La sfîrșitul anchetei, în con-formitate cu legile interioare ale acestei con-științe-judecător, regele Tebei își dă sentin-ța — automutilarea, abdicarea, singurătatea, exilul. Relația dintre cunoaștere și conști-ință ridică nobila obstinație pînă la înăl-țimi de suferință supraomenești și numai a-colo, sus de tot, o frînge, readucînd-o pe sol în forma unui pendant justițiar; încă din secolul V î.e.n. grecii au inventat, ast-fel, arcul gotic, nu însă cu aplicație în arhi-tectură, ci în tragedie.

Avertismentul-lamento rostit de profetul Tiresias introduce, foarte trestu, noțiunea de *folos*. Sună destul de straniu, deși îi în-țelegem implicațiile concrete în context: începînd a cerceta „nedeslușita urmă-a unui vechi omor“, Oedip nu are, personal, nimic palpabil de cîștigat; oficial, pînă în acel moment nu l-a incriminat încă nimeni — și însuși oracolul delphic s-a exprimat îndeajuns de nebulos pentru ca, de nu se va depune un zel extraordinar, „dosarul“ asasinării lui Laios să rămînă închis pentru

totdeauna. Zelul, în cazul dat, presupune paradoxul, depășirea logicii plate: trebuie să vină un vinovat dispus să-și sacrifice, de bună voie, ingenuitatea, să acționeze energic împotriva ignoranței „confortabile” care-i apără interesul, folosul său nemijlocit! Oedip știe că descoperirea adevărului, cumplită pentru el, folosește cetății. Oedip nu șovăie. Răspata opțiunii este pe măsura sacrificiului; fosta uncălă minuită de o forță supranaturală devine erou tragic, simbol în gigantica umbră a căruia meschinul zeu dispare, cu jocurile sale crude cu tot.

Folosul necunoașterii? Veacurile, lente măcinări de tabu-uri, ne oferă mereu, tuturor, niște înalte jilțuri de judecători și ne atrag atenția că, între fatum și dreapta noastră luciditate, linia sinuoasă reclamă discernămint, din ce în ce mai fin discernămint. Deontologia, ansamblu de reguli civico-morale din arsenalul medicului, este categorică: bolnavului atins de o maladie incurabilă să i se ascundă adevărul. De ce? Simplu: pentru a-i fi lăsată, cât mai multă vreme posibil, dulcea speranță fără de care... „Nu!”, replică niște reputați „eretici”, nu totdeauna! nu tuturor! nu cînd minciuna caritabilă se dovedește mai nocivă decît descoperirea inevitabilului! nu cînd luptătorul ne cere el însuși să fie scutit de pomană legăturii înnodate peste ochi... Există și astfel de ochi, larg și splendid deschiși. Dar e cumplit (regăsesc cei dintîi accentele tînguitoare ale profetului Tiresias), e cumplit, vai, să cunoști, cînd a cunoaște nu îți este de folos. În anumite cazuri, răspund ceilalți (și subliniază cu grijă *anumite*), mai umană decît mila este respectarea voinței condamnatului, bunăoară, servirea voinței acestuia, arătată expres, de a folosi intensiv, știind termenul fatidic, fiecare zi rămasă, fiecare ceas ce îi mai aparține. O, atunci, în bătaia unui metronom asurzitor, cui îi mai arde de rezolvarea treburilor curen-te? — Sufletelor cu adevărat tari, identificate cu acțiunea, cu strădania, cu schimbarea-ce-nu-vine-de-la-sine. — Ha ha, vorbe frumoase, sclipind de bărbăție decorativă, atunci cînd, în realitate, osînditului la moarte de-abia îi rămîne energia de a-și mai reciti, eventual modifica, testamentul. — Sîn-

teți siguri? Ei, bine, duioșilor sceptici, uitați-vă mai atent la oamenii preocupați, pînă în cea mai tirzie oră a existenței lor, să modifice — nu redactarea legatului, ci legatul însuși, să mai sporească încă, încă, moștenirea lumii în care au trăit, pe care au iubit-o, au slujit-o, au modelat-o, mină și operă contopindu-se, în cele din urmă, sinteză învrednicită de posteritate...



Bătrînul Tiresias deplînge cunoașterea adevărului crud, profetînd suferințele din ceasul cutremurătoarelor revelații. Dar cît de departe putea zări spiritul lui Tiresias? Nu atît de departe încît să distingă, fie și aburit, un univers fără de zei. Desigur, pămîntul continuă să aibă zbatări tectonice, vulcanii, să erupă, taifunurile, să se năpustească asupra acoperișurilor, golul de aer, să se caște, subit, sub aripile avionului. Nu s-a pus capăt tuturor tragediilor, ci numai predestinării dezarmante. Contractul social nu a devenit încă atotputernic și, la modul absolut, nici nu va revendica vreodată, firește, să ocupe locul vacant de după „demolarea” Olimpului. Însă, mulțumită contractului social, legătura dintre cunoaștere și folos a dobîndit cu totul altă semnificație decît aceea condiționată de biologia individului. Sîntem interesați în a face lumină chiar atunci cînd uzufructul cercetării revine celor de după noi. Dacă, în ciuda longevității în creștere, avem cu toții sentimentul că părăsim scena prea devreme, iar cuvîntul *cumplit* nu va dispărea, de aceea, din graiurile lumii, cel puțin, fie ca forțele unite ale oamenilor liberi să-l facă auzit la intervale tot mai lungi, să-l raporteze la actele naturii, exclusiv. Tiresias nu prevedea că, dincoace de frontiera ireversibilului, totul va deveni transformabil prin acțiunea ghidată de cunoaștere. Să descifrăm ancheta dusă de omul Oedip ca pe o — poate cea dintîi — declarație solemnă de protest a moralei împotriva liberului-arbitru.

